

การพัฒนานวัตกรรมการท่องเที่ยว: คู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์
ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร
และศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
Tourism Innovation Development: A Guidebook in the Corporate
Social Responsibility Conservationist Project at the Sirindhorn
International Environmental Park and Energy for Environment Center,
Cha-am District, Phetchaburi Province

ปวีณา ขำพัด¹ นิภารัตน์ สายประเสริฐ² วรณระวี หลายชั้น³ พงศ์วัช ศรีจำนอง⁴
ชาญณรงค์ ผาดจันทิก⁵

Paweena Khumpad, Nipharat Saiprasert, Wanravee Laichan,
Pongtawat Srichamnong, Channarong Padchantuak

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในพื้นที่อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ สัมภาษณ์ความต้องการของเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการ แล้วทำการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร และประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวโดยใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า เจ้าของแหล่งท่องเที่ยวต้องการคู่มือท่องเที่ยวสำหรับให้รายละเอียดโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรแก่นักท่องเที่ยว โดยมีขนาดที่เหมาะสมสำหรับการพกพาได้สะดวก ในขณะที่นักท่องเที่ยวต้องการทราบรายละเอียดและค่าใช้จ่ายของโครงการจากคู่มือท่องเที่ยว จากนั้น พัฒนาคู่มือท่องเที่ยวโดยวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานและศึกษารูปแบบและวิธีการจัดทำคู่มือจากข้อมูลทุติยภูมิ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อให้พร้อมสำหรับการนำไปใช้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง จำนวน 30 คน โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง มีความพึงพอใจต่อคู่มือท่องเที่ยวโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาพรวมในระดับ มาก (3.65) โดยมีความ

Received: 2021-11-23 Revised: 2022-05-18 Accepted: 2022-06-08

¹²³⁴⁵ คณะอุตสาหกรรมบริการโรงแรมและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

Faculty of Hospitality and Tourism Industry, RMUTR. Corresponding Author e-mail:

paweena.khu@rmutr.ac.th

พึงพอใจต่อการจัดภาพ ลักษณะภาษาที่ใช้ การจัดรูปเล่ม มากที่สุด รองลงมาได้แก่ คุณค่าของคู่มือท่องเที่ยว และเนื้อหาสาระของคู่มือท่องเที่ยว ตามลำดับ

คำสำคัญ (Keywords): การพัฒนา; นวัตกรรมการท่องเที่ยว; คู่มือท่องเที่ยว

Abstract

The purpose of this research was to develop a guidebook for the Corporate Social Responsibility Conservationist Project (CSRC) at the Sirindhorn International Environmental Park and Energy for Environment Center, Cha-am district, Petchaburi province using qualitative and quantitative research. Study and collect data of area content, interview the needs of the officer and tourist for having the CSRC project guidebook were performed and the guidebook are developed using those data. Questionnaire was used for tourist satisfaction towards the CSRC project guidebook evaluation and the data were analyzed by descriptive statistics, percentage, mean and standard deviation. The research results showed that the Sirindhorn International Environmental Park and Energy for Environment Center need a guidebook for giving the project detail to tourist in a pocket book side while tourist needs to know the project detail and activity expenditure from the guidebook. The guidebook was developed by analyzing general information of the area and studying the guidebook pattern and processing from several sources, then the guidebook was ready to use after proving by the experts. 30 experimental tourists used the CSRC project guidebook and showed their satisfaction toward the guidebook at high level (3.65) by satisfied toward photo arrangement, language usage, book formatting, value and guidebook content in sequencing.

Keywords: Development; Tourism Innovation; Travel Guidebook

บทนำ (Introduction)

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยการท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ ช่วยในการปรับดุลการชำระเงิน และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สถานการณ์การท่องเที่ยวในปัจจุบันของประเทศไทยกำลังขับเคลื่อนเข้าสู่ยุค THAILAND 4.0 ซึ่งต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่ Value-Based Economy หรือ เศรษฐกิจขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม ที่เปลี่ยนจากการผลิตสินค้า “โภคภัณฑ์” ไปสู่เชิง “นวัตกรรม” เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเทศด้วยภาคอุตสาหกรรม ไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรม และ เปลี่ยนจากการเน้นภาคการผลิตสินค้าไปสู่การบริการมากขึ้น โดยโลกยุคใหม่นวัตกรรมสื่อสาร (Innovative Communication) เป็นอีกปัจจัย

หนึ่งที่จะช่วยในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะธุรกิจภาคบริการซึ่งมีอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นบริการหลักที่ทำให้รายได้ให้กับประเทศไทยซึ่งในปี พ.ศ. 2560 มีนักท่องเที่ยวต่างชาติทั้งหมดที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย 35.13 ล้านคนเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.79 จากปี 2559 และมีรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติ 1.82 ล้านล้านบาทเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2559 ร้อยละ 9.79 (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) ประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางทางการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวทั่วโลกให้ความสนใจ การส่งเสริมและเพิ่มมูลค่าของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงเป็นประเด็นที่ทุกฝ่ายต้องให้ความสนใจและเร่งพัฒนาร่วมกัน โดยเฉพาะการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมบริการสื่อสารรูปแบบต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มมูลค่าให้กับตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทุกคนสามารถเข้าถึงสินค้าและบริการทั่วโลกได้อย่างรวดเร็วผ่านรูปแบบการสื่อสารต่างๆ เช่น เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน สื่อสังคมออนไลน์ ระบบการซื้อขายออนไลน์ ผู้ประกอบการสามารถใช้เทคโนโลยีในการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ มีภาพถ่าย วิดีทัศน์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจริง และการใช้เทคโนโลยีในการสร้างจุดขายและความแตกต่างของแหล่งท่องเที่ยว นวัตกรรมจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยให้ตลาดและผู้ประกอบการได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยวผ่านเว็บไซต์ เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน สื่อสังคมออนไลน์ พิธีกรเสมือนจริง เทคโนโลยีเสมือน และคิวอาร์โค้ด ซึ่งเรียกว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยว 4.0 (กาญจน์นภาพงศ์พนรัตน์, 2560)

อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร ได้รับการจัดตั้งขึ้น ณ ค่ายพระรามหก อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสที่เจริญพระชนมายุครบ 4 รอบ ในปีพุทธศักราช 2546 โดยมีแนวทางในการดำเนินการตามแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจที่ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงงานในบริเวณค่ายพระรามหก เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้อุทยานฯ เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต โดยมุ่งหวังว่าเมื่ออุทยานฯ แห่งนี้เสร็จสมบูรณ์แล้ว จะเป็นสถานที่เผยแพร่พระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถในด้านการอนุรักษ์ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และจะเป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้ทางด้านกีฬาฟันผุ ปายายเลน ปายายหาด ปายาเบญจพรรณ และที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด ตลอดจนเป็นสถานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่าของประเทศไทยและของโลก

ภายในอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร จัดให้มีกิจกรรมศึกษาเรียนรู้และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการเยี่ยมชม โดยมีนิทรรศการสวนพลังงาน องค์การจัดการน้ำเสีย เส้นทางศึกษาธรรมชาติปายายเลน กิจกรรมฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม บริการอาหารและที่พัก และกิจกรรมโครงการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชีวิตสู่ธรรมชาติ เป็นกิจกรรมปลูกป่า ปลูกหญ้า สัตว์น้ำ เพื่อให้ทุกคนตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยในปี พ.ศ.2562 มีผู้สนใจเข้าเยี่ยมชมอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรเป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปแบบการเยี่ยมชมเป็นหมู่คณะมากกว่า 10 คน และแบบกลุ่มเล็ก 2-5 คน ในลักษณะครอบครัวหรือกลุ่มเพื่อนที่

ต้องการความเป็นส่วนบุคคล ซึ่งมีความประสงค์เข้าร่วมกิจกรรมโครงการนักร้องสองมือ หนึ่งใจคืนชีวิตสู่ธรรมชาติ แต่ไม่ทราบข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้ง การปฏิบัติตนในการทำกิจกรรม โดยทางเลือกหนึ่งในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ โดยการใช้คู่มือที่นักท่องเที่ยวสามารถรับทราบข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ได้ รวมทั้ง การใช้คู่มือเป็นสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร นอกจากนี้ คู่มือยังสามารถสื่อความหมายให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ ส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงในพื้นที่อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรเท่านั้น ยังเป็นการปลูกฝังแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้นักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติในพื้นที่อื่นๆ ด้วย

จากประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการต่างๆ ของอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร ที่สามารถใช้สื่อเพื่อเป็นตัวกลางให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจและปฏิบัติตาม ในรูปแบบของคู่มือท่องเที่ยว ซึ่งอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร ยังไม่มีคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อเป็นสื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรม และสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงการประชาสัมพันธ์กิจกรรมโครงการ ซึ่งนอกจากจะสร้างประโยชน์ให้กับอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังช่วยสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประเทศและของโลกต่อไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความต้องการในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
2. เพื่อพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความต้องการในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องสองมือที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

1.1.1 ประชากร เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

1.1.2 กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ที่มีคุณสมบัติเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์เพื่อจะได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงประเด็นการวิจัยและถูกต้องครบถ้วน จำนวนทั้งสิ้น 3 คน

1.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

1.2.1 ประชากร เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

1.2.2 กลุ่มตัวอย่าง เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการทำกิจกรรมโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรและผู้วิจัย จำนวนทั้งสิ้น 8 คน

1.3 วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประเมินความพึงพอใจของรูปแบบของการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

1.3.1 นักท่องเที่ยวทั่วไปที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้และท่องเที่ยวในอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

1.3.2 กลุ่มตัวอย่าง นักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง จำนวน 30 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) สำหรับเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี โดยผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างและคำถามในการสัมภาษณ์ล่วงหน้าก่อนทำการสัมภาษณ์

2.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) สำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไปที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้และท่องเที่ยวในอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี โดยผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างและคำถามในการสัมภาษณ์ล่วงหน้าก่อนทำการสัมภาษณ์

2.3 แบบสอบถามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอลำดวน จังหวัดเพชรบุรี

2.4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการนักร้องและนักท่องเที่ยว โดยทำกิจกรรมร่วมกับนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ด้วยการสังเกต การซักถาม และการจัดบันทึก

2.5 สมุดบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นสมุดบันทึกของผู้วิจัย ใช้สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสำรวจบริบทของอุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรและศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

2.6 อุปกรณ์บันทึกเสียง และกล้องถ่ายภาพ สำหรับการบันทึกข้อมูลและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ประกอบการทำความเข้าใจและการวิเคราะห์ข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งได้จากแบบประเมินความพึงพอใจ ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive statistic) ด้วยความถี่ (frequency) และเปอร์เซ็นต์ (percentage) ในการอธิบายลักษณะทางด้านข้อมูลส่วนบุคคล การวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive statistic) ด้วยค่าเฉลี่ย (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับข้อคำถามแบบเปิด (open-ended question) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (contents analysis) โดยจัดกลุ่มประเด็นสำคัญและนำเสนอข้อมูลอธิบายเป็นความเรียง

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมกลุ่มใหญ่ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis technique) ประกอบบริบท (context) โดยข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึก การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียง และเอกสารรายงาน มาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วนำข้อมูลมาสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย (Research Results)

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัฒนธรรมการท่องเที่ยว: คู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร พบว่า

1. ข้อมูลพื้นฐานและความต้องการในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร

1.1 อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร ก่อตั้งขึ้นเนื่องจาก สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำริให้จัดหาพื้นที่ที่เหมาะสม ทดลองปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลน เพื่อให้ระบบนิเวศป่าชายเลนกลับคืนสู่ธรรมชาติ และเมื่อทอดพระเนตรเห็นสภาพดินและพื้นที่ที่รกร้างบริเวณค่ายพระรามหก จึงมีพระราชดำริให้หาทางฟื้นฟูดินเสื่อมโทรมให้กลายเป็นพื้นที่สีเขียวอีกครั้ง จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2543 กองบัญชาการตำรวจ

ตระเวนชายแดน ศูนย์การศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และมูลนิธิพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้ร่วมกันจัดตั้งอุทยานสิ่งแวดล้อมขึ้น ณ ค่ายพระรามหก อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เพื่อน้อมเกล้าถวายสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสที่เจริญพระชนมายุครบ 4 รอบ ในปี พ.ศ.2546 และได้พระราชทานนามอุทยานแห่งนี้ว่า “อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร” โดยมีแนวทางในการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่จะพัฒนาพื้นที่แห่งนี้ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต เป็นสถานที่สร้างการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการเผยแพร่องค์ความรู้การฟื้นฟูป่าชายเลน ป่าชายหาด ป่าเบญจพรรณ ตลอดจนเป็นสถานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอันทรงคุณค่าของประเทศไทย ดังนั้น อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญเหมาะสมสำหรับบุคคลทั่วไปไปศึกษาเรียนรู้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่อุทยานฯ ดำเนินการ ทั้งในรูปแบบการเรียนรู้จากนิทรรศการที่จัดแสดงและการเข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่อุทยานฯ จัดขึ้น เช่น โครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เป็นต้น

1.2 อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร จัดให้มีกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร กิจกรรมที่เกี่ยวกับการปลูกป่าและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยการสัมภาษณ์ความต้องการของเจ้าของแหล่งและนักท่องเที่ยว พบว่า เจ้าของแหล่งและนักท่องเที่ยวต้องการให้มีการจัดทำคู่มือเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์กิจกรรมโครงการให้ผู้สนใจได้ทราบรายละเอียดต่างๆ ของกิจกรรม โดยมีความต้องการทราบความเป็นมาของกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร รายละเอียดค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม และขั้นตอนการประกอบกิจกรรมในส่วนของ การปลูกป่า และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดทำข้อมูลเป็นคู่มือท่องเที่ยวที่มีขนาดกะทัดรัด สะดวกต่อการพกพาสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

2. การพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร องค์ประกอบของคู่มือท่องเที่ยว ดำเนินการโดยนักวิจัยร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยใช้โปรแกรม Photoshop ในการจัดทำคู่มือซึ่ง ประกอบด้วย

2.1 ลำดับเนื้อหา เรียงลำดับจาก (1) ปกนอก (2) ปกใน (3) ความเป็นมาเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (4) รายละเอียดและค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (5) ขั้นตอนการร่วมกิจกรรมโครงการนกออนุรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร และ (6) ปกหลัง

2.2 รูปเล่ม มีขนาด 148×210 มิลลิเมตร ตัวอักษรที่ใช้คือ Fc Lamoon และขนาดตัวอักษรที่ใช้ อยู่ระหว่าง 12-36 point โดยมีภาพประกอบที่เกี่ยวกับกิจกรรมและเน้นความสวยงาม

ภาพที่ 1 แสดงบางส่วนของคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร

3. การประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มทดลอง จำนวน 30 คน พบว่า นักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 21-30 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี มีรายได้ไม่เกิน 10,000.- บาท/เดือน และมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เคยมาท่องเที่ยวที่อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธรแล้ว โดยเป็นการเยี่ยมชมและสัมมนา ซึ่งจะใช้เวลากับครอบครัวหรือเพื่อน และส่วนใหญ่ยังไม่เคยร่วมกิจกรรมโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยทราบข้อมูลกิจกรรมจากเว็บไซต์ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่ใช้คู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร มีความพึงพอใจต่อคู่มือในภาพรวม อยู่ในระดับมาก (3.56) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับ มาก ต่อการจัดภาพ (4.03) ลักษณะภาษาที่ใช้ (4.02) และการจัดรูปเล่ม (3.81) ในขณะที่มีความพึงพอใจในระดับ ปานกลาง ต่อคุณค่าของคู่มือท่องเที่ยว (3.21) และเนื้อหาสาระของคู่มือท่องเที่ยว (3.20) ตามลำดับ

ตารางที่ 1 ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักรักษ์ฯ

ความพึงพอใจ	คะแนนเฉลี่ย (n=30)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับ ความพึงพอใจ
1. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการจัดรูปเล่ม	3.81	0.27	มาก
2. ความพึงพอใจต่อการจัดภาพ	4.03	0.28	มาก
3. ความพึงพอใจต่อเนื้อหาสาระของคู่มือท่องเที่ยวฯ	3.20	0.37	ปานกลาง
4. ความพึงพอใจต่อลักษณะภาษาที่ใช้	4.02	0.42	มาก
5. ความพึงพอใจต่อคุณค่าของคู่มือท่องเที่ยวฯ	3.21	0.35	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	3.65	0.33	มาก

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

การพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนกอูร์ักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ณ อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี มีประเด็นอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเป็นแหล่งเรียนรู้ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากนิทรรศการที่จัดแสดงและกิจกรรมที่ดำเนินการ โดยมีหัวใจสำคัญคือ องค์ความรู้ของแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่จำเป็นต้องใช้สื่อในการสนับสนุนการเรียนรู้ ซึ่งในด้านของนิทรรศการจะมีการจัดแสดงด้วยสื่อผสมผสาน ทั้งสื่อที่เป็นป้ายนิทรรศการ ที่เป็นภาพและข้อความ สื่อผสม ที่เป็นภาพและเสียง รวมทั้ง สื่อในรูปแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้เข้าร่วมกิจกรรมกับสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อมีกิจกรรมใหม่ๆ ของหน่วยงานเกิดขึ้น เช่น โครงการนกอูร์ักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ที่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าร่วม ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความต้องการทราบรายละเอียดในการเข้าร่วมกิจกรรมและค่าใช้จ่าย ในขณะที่หน่วยงานยังไม่มีสื่อประชาสัมพันธ์โครงการ จึงเป็นช่องว่างในการผลิตสื่อบางประเภทที่จำเป็นในการประชาสัมพันธ์และแจ้งรายละเอียดของโครงการ คู่มือท่องเที่ยวในโครงการนกอูร์ักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร จึงมีบทบาทในการเป็นสื่อของโครงการนี้ ที่ช่วยเติมช่องว่างด้านสื่อประชาสัมพันธ์ของโครงการได้

2. คู่มือท่องเที่ยวในโครงการนกอูร์ักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ได้รับการจัดทำขึ้นจากความต้องการของเจ้าของแหล่ง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการนี้ ที่เข้าใจหน้าที่ของสื่อที่จะช่วยสร้างประโยชน์ให้กับองค์กรได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของฉลอง นุ้ยฉิม (2542) การออกแบบให้รูปเล่มเป็นจริงขึ้นมา นั้น จะเลือกวิธีการโดยอิงขึ้นกับความต้องการในการจัดทำคู่มือประกอบกับ เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการร่วมกิจกรรม และต้องการทราบรายละเอียดโครงการ คู่มือท่องเที่ยวนี้จึงตอบโจทย์ความต้องการของทั้งเจ้าของแหล่งและนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งนอกจากจะเป็นการประชาสัมพันธ์กิจกรรมโครงการให้ผู้สนใจได้ทราบรายละเอียดต่างๆ ของกิจกรรม ยังเสริมด้วยความเป็นมาและขั้นตอนการประกอบกิจกรรม โดยเฉพาะในส่วนของการปลูกป่าและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ อีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของกัญญา ศิริกุล (2532) ซึ่งให้ความเห็นว่า การจัดทำคู่มือเป็นรูปเล่ม ทำให้สามารถบอกรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ได้มากขึ้น และมีภาพประกอบเพื่อดึงดูดความสนใจ และเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาการทำกิจกรรมได้ง่ายขึ้น

3. เจ้าของแหล่งและนักท่องเที่ยวมองเห็นที่คล้ายกันในเรื่องของขนาดของคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนกอูร์ักษ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร โดยเสนอแนะให้จัดทำคู่มือท่องเที่ยวให้มีขนาดกะทัดรัด สะดวกต่อการพกพา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ เนื่องจาก มีพื้นที่กว้างโดยบริเวณกิจกรรมปลูกป่า และปล่อยสัตว์น้ำ ไม่ได้เป็นบริเวณเดียวกับอาคารที่ทำการ ต้องมีการเดินทางไปยังบริเวณกิจกรรม การที่คู่มือท่องเที่ยวมีขนาดเล็กจะสามารถพกพาไปด้วยได้สะดวกมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของนุติ รุ่งสว่าง (2543) ที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับ

ลักษณะคู่มือที่ดีควรมีขนาดรูปเล่มเหมาะสม ตัวอักษรอ่านง่าย ชัดเจน มีรูปภาพประกอบ และการนำเสนอกิจกรรมแต่ละขั้นตอนมีความชัดเจน รวมทั้ง การกำหนดเนื้อหาให้สัมพันธ์กับกิจกรรม และมีภาพกิจกรรมที่เหมาะสมกับเนื้อหาด้วย

4. การลำดับเนื้อหา โดยเรียงลำดับจาก (1) ปกนอก (2) ปกใน (3) ความเป็นมาเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (4) รายละเอียดและค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (5) ขั้นตอนการร่วมกิจกรรมโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบขององค์กร และ (6) ปกหลัง จะเห็นว่าปริมาณของเนื้อหาไม่มากนัก แต่ช่วยให้ผู้ใช้คู่มือท่องเที่ยวได้ทำความเข้าใจรายละเอียดต่างๆ ของโครงการได้ ในขณะที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ยังสามารถสอบถามข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ที่อำนวยความสะดวกในการร่วมกิจกรรมโครงการได้

5. นักท่องเที่ยวในกลุ่มทดลองมีความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ในระดับมาก (3.56) สะท้อนให้เห็นว่าการผลิตคู่มือท่องเที่ยวในลักษณะนี้ยังสามารถพัฒนาต่อยอดได้อีก เนื่องจาก ทีมผู้วิจัยอาจจะยังขาดความรู้และทักษะในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ ไม่มีส่วนของงบประมาณในการจ้างผู้เชี่ยวชาญเพื่อผลิตคู่มือท่องเที่ยวของโครงการ แต่ก็ได้สื่อที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุพเรศ วัลยาณิม (2540) ที่ผลิตคู่มือขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 หากนำคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ ไปใช้จริง ควรมีการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญในการจัดทำคู่มือฯ เพื่อให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น เช่น ตรวจสอบข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการนักร้องฯ จากเอกสารและข้อมูลหลายๆ แห่ง เพิ่มขึ้น

1.2 ควรสร้างคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ ที่ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสามารถนำไปใช้ได้โดยสะดวก โดยอาจมีการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ เป็นภาษาอังกฤษด้วย

1.3 หน่วยงานภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการผลิตคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องต่อไป

1.4 ควรมีช่องทางในการประชาสัมพันธ์ผ่านคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร หรือนำคู่มือฯ เป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ตด้วย

1.5 ไม่ควรใช้ตัวอักษรที่มีความหลากหลายในหน้าเดียวกันในคู่มือฯ เพื่อความสะดวกต่อการอ่าน และเพิ่มความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น

1.6 ควรเพิ่มรายละเอียดขั้นตอนการจองการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการนักร้องที่มี ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร เพื่อให้ผู้รับผิดชอบทราบจำนวนและสามารถเตรียมความพร้อมในการให้บริการและประกอบกิจกรรมที่เหมาะสมมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวในโครงการนักร้องฯ ในรูปแบบแอปพลิเคชันต่างๆ เช่น รูปแบบของคิวอาร์โค้ด QR Code เว็บไซต์ต่างๆ

2.2 ควรศึกษาความต้องการด้านอื่นๆ ในการพัฒนาคู่มือท่องเที่ยว เช่น การสร้างคู่มือสำหรับกิจกรรมด้านพลังงานสิ่งแวดล้อม

2.3 ควรเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ เพื่อเพิ่มความหลากหลายในการดำเนินงานวิจัย

เอกสารอ้างอิง (References)

กาญจนนภา พงศ์พนรัตน์. (2560). ภาพรวมสถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาการท่องเที่ยว.

สืบค้น 27 ธันวาคม 2562, จาก <http://www.msi.citu.tu.ac.th>.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560). สถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทย. สืบค้น 27 ธันวาคม 2562, จาก <http://www.tat.or.th/th>.

ฉลอง นุ้ยฉิม. (2542). การพัฒนาคู่มือสื่อความหมายธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ฉลอง พิมพ์สมพงศ์. (2550). ความหมายของการท่องเที่ยว. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

นิภารัตน์ สายประเสริฐ. (2554). ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีรัตนโกสินทร์.

นิภารัตน์ สายประเสริฐ. (2556). การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงบูรณาการแบบองค์รวมและบนฐานการมีส่วนร่วมของพหุภาคี กรณีศึกษา: ชุมชนตำบลบ้านห้วยสัตว์ใหญ่. ประจวบคีรีขันธ์: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีรัตนโกสินทร์.

พจนา สนวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ

ยุพเรศ วังยาฉิม. (2540). พัฒนาคู่มือศึกษาธรรมชาติประจำเส้นทางเดินป่าในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

วรรณรี ปานศิริ. (2557). การพัฒนาคู่มือการใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวิจัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.

- วรารณณ์ ตรีภูมิตูสิน. (2550). *ความหมายของความต้องการ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ
- วฤทธิ สารฤทธิคาม. (2551). *ความหมายของความพึงพอใจ*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิจิตร อวกุล. (2554). *ความต้องการของมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีชล ฉายาพงษ์. (2553). *การศึกษาความต้องการในการพัฒนา*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศูนย์การวิจัยกสิกรรม. (2560). *แนวโน้มการท่องเที่ยวในปี 2560*. สืบค้น 27 ธันวาคม 2562 จาก <http://kasikornresearch.com>.
- สกุณา ยวงทอง. (2542). *การพัฒนาคู่มือการศึกษาธรรมชาติประจำเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติในหมู่บ้านแสดงพันธ์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม. (2553). *ความหมายของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร*. สืบค้น 27 ธันวาคม 2562, จาก <http://www.set.or.th>.
- สุจิต มาณิตกุล. (2552). *การพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวชุมชนบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. (2553). *รูปแบบของนวัตกรรม*. สืบค้น 29 มกราคม 2563, จาก <http://www.nia.or.th>.
- อมรรัตน์ ปักโคนง. (2548). *ความต้องการพัฒนาคน*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.